

GEÇMİŐTEN GÜNÜMÜZE
GİRESUN'DA DİNİ VE KÜLTÜREL HAYAT
SEMPOZYUMU-I

(25-27 Ekim 2013)

BİLDİRİLER
I

(SALON-A/B)

EDİTÖR
MEHMET FATSA

GİRESUN İL ÖZEL İDARESİ KÜLTÜR SERİSİ-2

İsmail KIVRIM*

NÜFUS KAYITLARINA GÖRE GİRESUN'UN DİNİ HAYATINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

Osmanlı Devleti'nde modern anlama ilk genel nüfus sayımı hem Rumeli'de hem de Anadolu'da 1831 (1246) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmış olan sayımdır¹. İlk nüfus sayımı 1828-29 yılında İstanbul'da başlamış olup Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ülke genelinde yaygınlaşmamıştır². Osmanlı Devleti bu sayımla; Müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkartmayı, böylece II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp (15-16 Haziran 1826) yerine yeni bir ordunun kurulması için ülke dâhilindeki aktif gücün, yani askere alabileceği Müslim erkek nüfusun, diğer taraftan da ülke sınırları genişlediği için cizye alabileceği gayrimüslim nüfusun tespitinin yapılmasını amaçlamıştır³.

Bu amaçla Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün eyalet, sancak ve kazalarda sayım yapılmıştır. Sayım görevlileri, merkezden hükümetçe tespit edilen bilgin ve din adamlarından oluşmaktaydı⁴. Böylece uzun zamandır sayım yapılmayan imparatorlukta halkın endişelenmesinin ve tepki göstermesinin de önüne geçilmek istenmişti. Nitekim halkın endişeye düşme ihtimali göz önünde bulundurularak böyle bir görevlendirilme yapılmıştır⁵.

1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan Müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca 1831 sayımı öncesi ve sonrası yapılan bir takım değişiklikler ile çıkartılan nizamnâmeler, ülke dâhilinde merkezî bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

Sayımda Müslim ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Bütün sancak, kazâ ve köylerde halk İslâm ve reyâ (gayrimüslim) olarak iki gruba ayrılmıştır. Nitekim genel nüfus sayımının sonuçlarını değerlendirmek için başkentte "*Ceride Nezareti*" kurulmuş olup nazırlığına 7.500 kuruş maaşla Mehmed Said Efendi getirilmiştir⁶. Cerîde Nâzırı Said Efendi tarafından 1832 yılında nüfus sayımından sonra yazım memurlarınca hazırlanan ve ceride odasına teslim edilen defterlerin yazımdan sonraki değişikliklerin düzenlenmesi, kayıt edilmesi için bir takım kurallar

* Yrd. Doç. Dr. / Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010, s. 62.

2 Ahmed Lûtî, *Tarih-i Lûtî*, İstanbul 1291, III/142; Sedat Bingöl, "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", *AÜ. DTCFD, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ankara 2004, s. 47.

3 Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri, 28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990, s. 83.

4 Sayım görevlilerinin listesi için bkz. Tarih-i Lûtî, C. III, s. 142,143.

5 Tarih-i Lûtî, C. III, s. 142.

6 Aydın, "Nüfus Tahrirleri", s. 90.

konmuştur. Çünkü o, yapılan sayım işinin boşa gitmemesi ve bir düzene sokulması için sayımın bir nizama bağlanmasını istenmektedir.⁷ II. Mahmud, Cerîde Nâzırının hazırladığı nizamnâme sûretini aynen kabul etmiş ve bundan sonra uygulanmasını istemiştir. Bu konuda irâde çıkararak ilgililere göndermiştir⁸.

Cerîde Nâzırı Said Efendi'nin hazırladığı nizamnâme sonucunda sancak merkezlerinde nüfus işle-riyle uğraşmak için "Defter Nâzırlığı" kurulmuştur. Günümüzün nüfus müdürlüğü görevini yerine getiren defter nâzırlıkları, yörenin ileri gelenlerinden (*vücûhundân*) atanmış ve emrinde emin ve mutemet mukayyidler görevlendirilmiştir. Defter nazırına maaş ve harcırah namında bir şey verilmezken, mukayyidlere kaza tarafından münasip bir maaş ödenmektedir⁹.

Nizamnâmede bulunan diğer hususlar ise; Müslimlerin ve gayrimüslimlerin doğan çocuklarının ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmesi, ölen şahısların isimlerinin üzeri çizilerek, ölüm tarihinin yazılması, başka diyarlarda olup vilâyetine gelenler ve ilgili kazadan başka memleketlere gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul'a gidenler ve başka yerlere taşınanların kayıtlarının düzenli tutulup, Cerîde Odası'ndaki kayıtları düzeltilmek üzere her üç ayda bir yoklama defterlerinin İstanbul'a gönderilmesidir.

Bu nizamnâme istenildiği gibi uygulanamamıştır. Görevlilerin konuya gereken önemi vermedikleri, bazen de gelişi güzel davrandıkları görülmüştür. Bunun önüne geçmek için de 1835 yılında Müslüman mahallelerin imam ve muhtarları ile gayrimüslimlerin patrikleri ve hahambaşlarına birer talimatnâme hazırlanarak konunun önemi anlatılmış ve yapacakları işler belirtilmiştir. Talimatnâmelerde, cerîde nâzırı tarafından hazırlanıp padişah tarafından da aynen uygulanması emri verilen nizamnâme hazırlatılarak mahallenin imam ve muhtarlarınca mahallelerinde her ne kadar nüfus var ise istisnasız hepsinin sayılması istenmiş ve görevini aksatanların gerekli cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Patriklere ve hahambaşlarına gayrimüslimler içinde hâlâ sayılmayanların bulunduğu, sayımdan sonra meydana gelen doğum-ölüm ve diğer yer değiştirmelerle ilgili bilgilerin defterlerde düzeltilmediği, hatta sayımı yapan görevlilerin görevlerini suiistimalleri görüldüğü belirtilmektedir¹⁰.

I-1131 ve 1133 Numaralı Nüfus Defterleri

Bu çalışmanın ana kaynağı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1131 ve 1133 numaralı nüfus defterleridir [= NFS. d]. Bu defterlerden 1131 numaralı olan Giresun ve Keşap kazaları Müslim nüfus defteri iken, 1133 numaralı defter de yine Giresun ve Keşap kazalarında yaşayan gayrimüslim nüfus defteridir.

1131 numaralı nüfus defterinin ne zaman yazıldığına ait bir tarih yoktur. Ancak defter H.1251/M. 1835 ve H.1261/M. 1845 yılları arasında ölenler, doğanlar, şehir dışına çıkanlar, gelenler, mahalleden veya köyden bir başka mahalle veya köye gidenler, askerlik çağına girenler ve bu çağdan çıkanlar yazılmak suretiyle işlem görmüştür.

1131 numaralı defterde yer alan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, şehrin mahalle ve köylerinde sakin Müslüman erkek nüfus yazılırken, genellikle önce kişinin fizikî özellikleri örneğin boyu, sakalı ve bıyığının rengi daha sonra baba adı ve varsa kendisine izafe edilen lakabı, bazen mesleği ve mutlaka bulunduğu yaşı ile birlikte kaydedilmiştir. Ayrıca her mahalle ve köyde başlangıçta şahıs numarası verilmiş, hane numarası verilmemiştir. Yine her mahallede ve köyde idarî fonksiyonu ve dinî nüfusu itibarı ile ilk önce imam ve yakınları, bunu takiben müderris ve şeyh gibi mahallenin ve köyün diğer önde gelenleri ile birlikte diğer mahalleli ve köylüler yazılmıştır.

7 Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], BOA, Hatt-ı Hümayun [=HAT], nr. 19202.

8 BOA, HAT, nr. 19202.

9 Aydın, "Nüfus Tahrirleri", s. 95

10 BOA, HAT, nr. 19258-B; 19258-C.

1131 numaralı defter 185 sayfa olup numaralandırılması düzgün değildir. Defterin orijinal numaralandırılmanın yanında sonradan günümüz rakamları ile de numaralandırması yapılmıştır. Ancak orijinal numaralama 89'da bitmiş yeniden birden başlanarak numara verilmiştir. Bu orijinal numaralamada 83'ten sonra üzeri çizilerek deftere 102' den itibaren tekrar numara verilerek 130'a kadar gelinmiştir. Günümüz rakamları ile yapılan numaralama ise bir den başlayarak defterin son sayfası olan 185'e kadar yapılmıştır. Nitekim bu numaralamada 83'ten 120'ye geçilerek devam edilmiştir. Defterin 1-83. sayfaları arası Giresun merkeze ait mahalle ve köyler yazılırken, sayfa 120'den 185'e kadar ise Keşap Kazası'nın köyleri kaydedilmiştir. Bu çalışmada Giresun merkez mahalle ve köyleri olduğu için Keşap kısmı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Defter, ikinci sayfasından itibaren *kazâ-i Giresun tâbi'-i Trabzon, mahalle-i Hâcî Siyâm Müslim* diye başlamıştır. Mahalleler 20. sayfaya kadar yazılmış, 21. sayfadan 83. sayfaya kadar da merkez köyler kaydedilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kaynağı ise 1133 numaralı reyâ (gayrimüslim) nüfus defteridir. Defter 36 sayfadan ibaret olup, bir numaradan başlanarak 36'ya kadar orijinal bir numaralandırma yapılmıştır. Başlangıçtan 26. sayfalar arasına Giresun'un mahalle ve köyleri kayıt edilirken 27 ile 36. sayfalar arasına da Keşap'a ait köyler yazılmıştır. Çalışma Giresun merkezi kapsadığı için Keşap kısmı alınmamıştır. Defter ikinci sayfadan başlayarak *nefer kasaba-i Giresun tabi'-i Trabzon re'âya millet-i Rumiyân mahalle-i Gonca tabi'-i Giresun* diye başlamaktadır. Bu defterde de Müslim defterinde olduğu gibi herkese bir numara verilmiş ve yazım dinî lider olan papazla başlamıştır. Yine gayrimüslim erkek nüfus yazılırken, genellikle önce kişinin fiziki özellikleri örneğin boyu, sakalı ve bıyığının rengi daha sonra baba adı ve varsa kendisine izafe edilen lakabı, bazen mesleği ve mutlaka bulunduğu yaşı ile birlikte kaydedilmiştir. Ancak gayrimüslimlerin sayım amacı vergi olduğu için durumlarına göre verdikleri vergi miktarı, âlâ, evsât ve ednâ veya muaf oldukları belirtilmiştir. Bu defterde Müslim defteri gibi H.1251/M. 1835 H.1261/M. 1845 yılları arasında işlem görmüş, ölenler, doğanlar, şehir dışına çıkanlar, gelenler, mahalleden bir başka mahalleye gidenler tarihleri ile yazılmıştır.

II-1131 ve 1133 numaralı Nüfus Defterlerine Göre Giresun'un Nüfusu Yapısı

A-Müslüman Nüfus

1-Şehir Nüfusu

Giresun şehri bu dönemde beş mahalle ayrılmıştır. Bu mahallelerden Hâcî Hüseyin, Hâcî Siyam ve Kale-Kapu mahallelerinde Müslim nüfus var iken Gonca ve Kumyalı mahallelerinde gayrimüslimler bulunmaktadır. Hâcî Hüseyin Mahallesi'nde Müslümanlarla gayrimüslimler beraber yaşamaktadır. Ayrıca bu mahallelerde 933 (% 56,95) Müslüman erkek yaşarken buna karşılık 594'ü Rum 111'i Ermeni olmak üzere 705 (% 43,05) gayrimüslim erkek vardır. Mahallelerin toplam erkek nüfusu ise 1638'dir.

Tablo 1: Mahallelere göre Müslim-gayrimüslim nüfusun yaşlara göre dağılımı

Yaş	Mahalle Adı								Genel Toplam
	Müslüman				Gayrimüslim				
	Hâcî Hüseyin	Hacı Siyam	Kale-Kapu	Toplam	Gonca	Hâcî Hüseyin	Kumyalı	Toplam	
1-5	92	75	79	246	149	8	9	106	352
6-10	57	30	38	125	82	5	17	104	229
11-15	23	35	28	86	61	3	6	70	156
16-20	22	17	26	65	54	2	7	63	128
21-25	28	25	21	74	41	3	5	49	123
26-30	26	9	19	54	45	4	6	55	109
31-35	18	25	33	76	41	2	5	48	124
36-40	16	12	17	45	33	1	4	38	83
41-45	13	17	9	39	12	-	3	15	54
46-50	13	8	11	32	27	6	3	36	68
51-55	7	10	10	27	17	1	3	21	48
56-60	13	8	14	35	7	-	3	10	45
61+	11	9	10	30	25	1	4	30	60
Toplam	339	280	315	933	594	36	75	705	1638

Hâcî Hüseyin Mahallesi, Müslüman nüfusun en fazla yer aldığı mahalledir. Nüfus sayımı yapıldığında 339 (%36,33) erkek nüfus bulunmaktadır¹¹.

Hâcî Hüseyin Mahallesi'nin imamı 50 yaşında Hafız İbrahim'dir. Mahalle mescidinin imamı ise 38 yaşında Molla Ahmed b. Halil'dir. Görev yeri belli olmayan bir diğer imam ise Hüseyin b. Abdullah'dır. Ayrıca şehirde iki müderris bulunmakta olup onlar da bu mahallede oturmaktadırlar. Bunlar, Sarı Hâcî Hüseyin b. Abdullah ve Hâcî Ahmed b. Mehmed'dir. Keşap Kazası eski hâkimi Mehmed b. Abdullah da burada oturmaktadır. Ayrıca bazı kimselerin nereden geldiği de belirtilmektedir. Örneğin Orduluoğlu, Erzurumluoğlu, Karahisarlı, Keşaplıoğlu ve Ahıskalı gibi.

Şehrin ikinci en fazla nüfusa sahip mahallesi Kale-Kapu'dur. Bu mahallede 315 (%33,65) Müslüman erkek nüfus vardır¹².

Kale-Kapu Mahallesi'nin imamı 35 yaşında Ömer b. Mahmud'dur. Muhtarı 1840 yılında vefat eden 55 yaşında Şeyhoğlu Hasan'dır. Bir diğer muhtar da 75 yaşında olan ve 16 Ağustos 1836 tarihinde vefat eden Pastırmacıoğlu Hâcî Mustafa'dır. Ayrıca şehrin ayanı olan 35 yaşındaki Mir Ahmed b. Hüseyin de bu mahallededir.

Şehrin diğer mahallesi olan Hâcî Siyam, 280 (%30,01) Müslüman erkek nüfusla şehrin en az nüfuslu mahallesidir¹³.

11 BOA, Nüfus Defterleri [= NFS. d] nr. 1131, s. 15-20.

12 NFS. d, nr. 1131, s. 9-13.

13 NFS. d, nr. 1131, s. 2-7.

Mahallenin imamı, 1839 yılında vefat eden 51 yaşında Feyzullah b. Abdullah'tır. Mahallenin ikinci imamı, 45 yaşında olan ve Feyzullah'ın kardeşi Hasan b. Abdî'dir. Mahallede oturan diğer imamlar ise, Hafız Ali b. İbrahim (48), Hâcî Şeyhoğlu Mustafa (35) ve Hâcî Mikdat Hüseyin b. Mehmed'dir (35).

2-Köy Nüfusu

İncelenen nüfus defterine göre Giresun merkeze bağlı 26 köy bulunmaktadır. Bu köylerin 24'ünde sadece Müslümanlar yaşarken, ikisinde (Güdü, Kırkharman) yalnız gayrimüslimler yaşamaktadır. Ayrıca beş köyde Müslümanlarla gayrimüslimler birlikte yaşamaktadırlar. Merkez köylerde yaşayan erkek nüfusun toplamı 3.758'dir. Bunun 3.250'si (%86,48) Müslim iken, 508'i (%13,52) gayrimüslimdir.

Tablo 2: Köylerde yaşayan Müslüman nüfusun yaşlara göre dağılışı

Sıra No	Köy Adı	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61 ve üzeri	Toplam
1	Köknarlı	90	41	67	18	23	17	36	16	13	9	8	9	11	358
2	Çandır	52	39	49	17	17	12	24	16	10	5	9	4	8	262
3	Akyoma	76	26	24	7	19	11	20	10	18	1	16	5	8	241
4	Kurtulmuş	58	29	33	5	7	6	21	10	19	5	12	2	13	220
5	Seyid	69	31	26	7	21	12	14	5	11	4	4	3	5	212
6	Alinyoma	46	24	29	11	21	8	13	5	10	4	7	3	14	195
7	Ülper	34	25	45	11	10	6	20	7	12	2	5	3	6	186
8	Uzgur	61	27	18	5	5	13	10	14	7	12	3	4	4	183
9	Kayadibi	46	25	11	8	5	8	11	13	5	6	2	3	2	145
10	Darı	37	23	18	11	6	8	14	3	5	3	7	3	4	142
11	Dereli	36	26	22	1	12	6	7	2	8	3	9	2	2	136
12	Hisargiriş	42	14	17	7	13	3	11	5	10	3		6	3	134
13	Simail	32	11	21	3	6	9	16	6	6		2	5	5	122
14	Lapa	45	11	9	4	5	6	16	1	5	2	2	1	1	108
15	Homurlu	18	9	15	4	14	5	11	4	3	2	8		3	96
16	Çiçekli	24	11	17	4	6	5	8	3	2	1	5	1	5	92
17	Yağmurca	18	9	4	1	6	7	8	3	5	4	5	3	3	76
18	Çalış	19	10	4	5	4	10	8	7	2	2		1		72
19	Kuşluhan	12	8	7	5	9	1	10	7	3	2	2		2	68
20	Seldeğirmeni	18	16	3	3	5	4		2	3	5	1	2		62
21	Uzundere	9	10	4	5	7	2	4	1		2	2		3	49
22	Akpınar	8	7	6	1	2	6	2			2	1		2	37
23	Tamdere	5	2	6	4	3	3	3		1		1		3	31
24	Kümbet	1	4	4		2	1	3	3	1		4			23
	Toplam	856	438	459	147	228	169	290	143	159	79	115	60	107	3250

Giresun merkeze bağlı köylerden en fazla Müslüman erkek nüfusa Gökknarlı (358)¹⁴ sahip iken en az Müslüman nüfus Kümbet'tedir (23)¹⁵. Bu köyler sahip oldukları nüfusa göre üç gruba ayrılabilir. Birinci grup 200 ve daha fazla erkek nüfusa sahip, Gökknarlı, Çandır, Akyoma, Kurtulmuş ve Seyid köyleri. İkinci grup 199-100 arasında erkek nüfusa sahip, Alinyoma, Ülper, Uzgur, Kayadibi, Lapa, Simail, Hisar-

14 NFS. d, nr. 1131, s. 45-50.

15 NFS. d, nr. 1131, s. 62.

giriş, Dereli ve Darı köyleridir. Üçüncü grup ise 100'den daha az erkek nüfusa sahip köyler, Homurlu, Çiçekli, Yağmurca, Çalış, Kuşluhan, Seldeğirmeni, Uzundere, Akpınar, Tamdere ve Kümbet'tir.

Bu köylerden yalnızca Yağmurca'nın muhtarı var iken diğerlerinde muhtar yoktur. Yine 19 köyde imam bulunurken beş köyde (Akpınar, Çalış, Çiçekli, Seldeğirmeni ve Uzgur) imam bulunmamaktadır. Bunlar aşağıda Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Köylerde görev yapan imamların adları ve yaşları

No	Köy Adı	İmamın adı	Yaşı
1	Göknarlı	Eyüb oğlu Mustafa	80
2	Çandır	Yusuf oğlu Ali	45
3	Akyoma	Ali	90
4	Kurtulmuş	Abdi	39
5	Seyyid	Hasan oğlu Osman	55
6	Alinyoma	İbrahim oğlu Hasan	25
7	Ülper	Hüseyin oğlu Hasan	35
8	Uzgur	-	-
9	Kayadibi	Hamza oğlu Hamza	60
10	Darı	Ahmed oğlu Yakup	55
11	Dereli	Osman oğlu Mehmed	25
12	Hisargiriş	Ali oğlu Mehmed	25
13	Simail	Mehmed oğlu Yusuf	33
14	Lapa	Osman oğlu Mustafa	31
15	Homurlu	Hüseyin oğlu Mehmed	25
16	Çiçekli	-	-
17	Yağmurca	Ali oğlu Mehmed	25
18	Çalış	-	-
19	Kuşluhan	Emin	25
20	Seldeğirmeni	-	-
21	Uzundere	Mustafa oğlu Ahmed	35
22	Akpınar	-	-
23	Tamdere	Murteza oğlu Vahit	45
24	Kümbet	Ali	45

B-Gayrimüslim Nüfus

1-Şehir Nüfusu

Şehirde üç mahallede gayrimüslimler yaşamaktadır. Rumlar Gonca Mahallesi'nde¹⁶, Ermeniler ise Hâci Hüseyin¹⁷ ve Kumyalı¹⁸ mahallelerinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde yaşayan gayrimüslimlerin 594'ü (%84,25) Rumlar ve 111'i (%15,75) de Ermeniler oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi gayrimüslimler cizye vergisi için sayılmıştır. Cizye, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri-

16 NFS. d, nr. 1133, s. 1-11.

17 NFS. d, nr. 1133, s. 26.

18 NFS. d, nr. 1133, s. 24, 25.

müslim halk içinde belli bir takım koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan şer'i bir vergidir¹⁹. Koşulları belli bir yaşta olmak (14-75), hasta, sakat ve işsiz olmamak ve ehl-i kitap olmaktır²⁰. Bu özellikleri taşıyan her zimmî cizye ödemek ile mükellef idi. Üç ana cizye sınıfı, âlâ, evsât ve ednâ, Osmanlı Devleti'nin neredeyse başlangıcından beri korunmuştur²¹. 1831 yılında bu üç kategoriye karşılık gelen vergi oranları 48, 24, 12 kuruştur. Ancak kısa sürede bu oranlar, yeni ordunun masrafları için %20 artırılmış²² olup 1835 yılında ise cizye vergi oranları 60, 30 ve 15 kuruş olmuştur²³.

Gayrimüslimler sayılırken verdikleri vergi kategorisi ellerindeki cizye evraklarının delaletiyle tespit edilmiştir. Buna göre, tahrir esnasında, ellerinde cizye evrakı bulunanlara bu evraklar ibraz ettirilerek, âlâ, evsât veya ednâ hangi sınıftan vergi vermekte iseler, isimlerinin yukarisına aynen işaret olunmuştur. Evrakı bulunmayanlar da, bu üç sınıftan hangisine uygun iseler, ehl-i vukuf (bilirkişi) vasıtası ile tespit edilerek deftere kaydedilmişlerdir²⁴.

Şehirde en fazla gayrimüslim Gonca Mahallesi'nde yaşamaktadır. 594 erkek nüfusa sahip olan mahallede 101 kişi Gümüşhane reayasından olup mahalle reayasına dâhil edilmişlerdir. İsimlerinin üzerine "mukayese" diye not düşülmüştür. Ayrıca bunların cizye vergileri de sayfa sonunu ayrı olarak kaydedilmiştir. Bunların 25'i âlâ (%24,75), 62'si evsât (61,38), 11'i ednâ (%10,90) ve üçü de muaftır (% 2,97). Mahallenin diğer geri kalan 492'sinin cizye vergisi ise 11'i âlâ (%2,24), 181'i evsât (%36,78), 52'si ednâ (%10,57), 239'u sabi (çocuk) (%48,57) ve dokuzu muaftır (%1,82). Muafların yedisi 75 yaş ve üstü, ikisi ise de cüzzam hastasıdır²⁵.

Gonca Mahallesi'nde sakin olan gayrimüslim din adamları ise, Papaz Lazari veled-i Panayot (45), Papaz Andon veled-i Lefter (49) ve Papaz Yani veled-i Panayot'tur (30).

Kumyalı Mahallesi 75 (%10,63) gayrimüslim erkek (Ermeni) nüfusla şehrin en fazla gayrimüslimin yaşadığı ikinci mahalledir. Bu mahallede yaşayanların cizye vergisi dağılımı da, 8 kişi âlâ (%10,66), 30 kişi evsât (%40), 6 kişi ednâ (%8), 4 kişi muaf (%5,33) ve 27 kişide sabi'dir (%36). Muaf olan dört kişinin ikisi yaştan ve ikisi de fakirliktendir. Bu mahallede sakin olan din adamı ise 55 yaşındaki Papaz Yosis veled-i Toros'tur.

Şehirde Müslümanlarla gayrimüslimler birlikte yaşadığı tek mahalle Hâcı Hüseyin Mahallesi'dir. Ancak 36 gayrimüslim (Ermeni) erkek nüfusla şehirde en az gayrimüslimin yaşadığı mahalledir. Bu mahallede oturan gayrimüslim din adamı ise 42 yaşındaki Kikork veled-i Bedros'tur. Hâcı Hüseyin'de yaşayan gayrimüslimlerin gelirlerine göre cizye grubu ise şöyledir: Bir kişi âlâ (%2,77), 16 kişi evsât (%44,44), üç kişi ednâ (%8,33), üç kişi muaf (%8,33) ve 13 kişide sabidir (%36,11).

2-Köy Nüfusu

Köylerde yaşayan gayrimüslimlerin tamamı Rumlardan oluşmaktadır. Bu köylerden yukarıda belirtildiği gibi Güdül ve Kırkharman'da tamamen gayrimüslimler yaşarken diğerlerinde Müslümanlarla gayrimüslimler beraber yaşamaktadırlar.

19 M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 297-302; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 67; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998, s. 149; C.H. Becker, "Cizye", *İA*, C. III, Eskişehir 1997, s. 199-201; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *DiA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.

20 Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellelen*, (çev. Şinasi Altundağ), C. VII, S. 32, Ankara 1944, s. 621-624.

21 Nedkoff, "Cizye", s. 621-649.

22 Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 68.

23 Pakalın, *Deyimler*, s. 302.

24 Aydın, "Nüfus Tahrirleri", s. 87.

25 NFS. d, nr. 1133, s. 2, 3.

Tablo 3: Köylerde yaşayan gayrimüslim nüfusun yaşlara göre dağılışı

Sıra No	Köy Adı	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61 ve üzeri	Toplam
1	Akyoma	22	8	11	5	6	4	5	2	3	2	4		2	74
2	Dereli-Yomrahisar	36	23	16	7	10	5	16	6	3	2	5	1	2	132
3	Güdü	26	24	19	10	15	8	12	11	4	4	8	3		144
4	Kırkharman	12	8	4	4	7	3	6	1	4	1	3		3	56
5	Simail	3	2	1	-	5	-	1	-	2	-	-	-	1	15
6	Ülper	6	3	1	1	1	2	3	1	-	-	-	-	-	18
7	Yağmurca	26	8	7	3	2	4	4	4	4	2	4		1	69
Toplam		131	76	59	30	46	26	47	25	20	11	24	4	9	508

Gayrimüslimlerin yaşadığı köyleri en çok nüfustan en aza doğru şöyle sıralanabilir, Güdü, Dereli-Yomrahisar, Akyoma, Yağmurca, Kırkharman, Ülper ve Simail'dir. Bu köylerde Müslüman nüfus gayrimüslim nüfustan fazladır.

Tablo 4: Köylerde yaşayan gayrimüslimlerin cizye grupları

Köy Adı	Âlâ	Evsât	Ednâ	Muaf	Sabi	Toplam
Akyoma	4	28	10	2	30	74
Dereli-Yomrahisar	26	36	10	1	59	132
Güdü	31	42	20	-	51	144
Kırkharman	14	12	7	3	20	56
Simail	4	4	1	1	5	15
Ülper	-	8	1	-	9	18
Yağmurca	15	8	11	1	34	69
Toplam	94	138	60	8	208	508

Bu köylerde yaşayan gayrimüslimlerin cizye vergisi grupları ise, en fazla 138 kişi (%27,16) evsât cizye verirken bunu 94 kişi (%18,50) ile âlâ takip ederken en düşük miktar olan ednâ grubun da ise 60 kişi vardır (%11,81). Nüfusun yarısına yakını sabiler 208 (%40,94) oluştururken sekiz kişi de (%1,57) cizye vermekten muafır.

Bu dönemde beş köyde gayrimüslim dini adamı bulunmaktadır. Bunlar; Akyoma'da, Papaz Yorgi (45), Dereli maa Yomrahisar'da, Papaz Kiryaki veled-i Yor (55), Güdü'de, Papaz Lemiro Yani (35) ve Yamurca'da Papaz Dimitri veled-i Mihail (35) dir.

Bu bilgilerden sonra şehrin toplam nüfusunu bulmak için kadınların sayılmadığı dönemlerde, Osmanlı'da nüfus üzerine çalışan pek çok kişinin genellikle yaptığı gibi, erkek nüfusu ikiye çarpılarak bulunabilir. Buna göre 1835 yılında Giresun şehir merkezinin toplam nüfusu 3.276'dır. Bunun 1.866'sı Müslim, 1.410'u gayrimüslimdir (Rum 1.188, Ermeni 222). Köylerde yaşayan toplam nüfus ise 7.516'dır. Bunun 6.500'ü Müslim 1.016'sı ise gayrimüslimdir. Şehir merkez mahalle ve köy toplam nüfusu 10.792 olup bunun 8.366'sı (%77,50) Müslim 2.426'sı (%22,50) gayrimüslimdir. Buda gösteriyor ki şehirde gözle görülür biçimde Müslim nüfus ağırlıktadır. Nitekim Giresun şehrinin Osmanlılar tarafından fetihinden sonra 1.486 yılında yapılan tahrirde de yaklaşık olarak aynı oran tespit edilmektedir. Bu yılda şehrin nüfusu yaklaşık olarak 3.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun %78'i Müslim, %22'si

gayrimüslimdir²⁶. Müslim ve Gayrimüslim oranı bakımından Giresun kent ve merkez kaza nüfusu, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar aynı oranı koruduğu görülmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra şehirde Müslim nüfus oranı azalırken gayrimüslim nüfusta artış görülmektedir. 1869 yılı Trabzon Vilayeti Salnameleri'ne göre Giresun'un erkek nüfusu 9900'dür. Bunun 6.809'unu (%68,77) Müslim, 3091'i (%31,23) gayrimüslimdir (Rum 2.866, Ermeni 225)²⁷. Nitekim 1870-1874 yılları arasında şehir merkezinde 5 mahalle, 29 köyde 8.637 erkek nüfusu vardır. Bunun 6.115 (%70,8) Müslime, 2.522'si (%29,2) gayrimüslimdir (Rum 2.297, Ermeni 225)²⁸. Bu durumu 1890'larda Giresun hakkında bilgi veren Cuinet'te desteklemektedir. Cuinet, 1887 yılı resmî nüfus sayımını verirken şehir merkezinin toplam nüfusu 10.230'dur. Bunun 4.388'i Müslim (%42,89), 5.842'si gayrimüslimdir(%57,11), (Rum 4.906, Ermeni 936)²⁹. (Bu oran çok şehirde gayrimüslim nüfusun çok hızlı bir oranda arttığını göstermektedir.)

Şehrin Müslüman nüfus oranının azalmasının nedenleri olarak, Müslümanların askere gitmeleri, salgın hastalıklardan daha çok etkilenmeleri olarak gösterilebilir. Gayrimüslim nüfusunun artmasının en önemli sebeplerinden birisi ticaretteki artıştır. Artan deniz ticareti liman şehirlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur. Liman kentlerindeki ticaret ise kapitülasyonlar başta olmak üzere birçok sebeple gayrimüslimlere daha fazla hareket alanı tanımaktaydı. Bu ise şehirlerde gayrimüslimlerin Müslümanlara göre gittikçe daha kuvvetli bir şekilde temsil edilmelerine sebep oldu. Bir diğer sebep ise madenlerin işlevini yitirmesinden sonra özellikle Gümüşhane tarafından gelen gayrimüslim göçleridir. Ayrıca şehirde ticaretle uğraşan gayrimüslimlerin hayat standartlarının yüksek olması ve çocuk yapma oranının yüksek oluşu uzun bir dönemde gayrimüslim nüfus oranını artırdığı belirtilebilir.

Sonuç

Giresun şehrinde Müslümanların büyük çoğunluğu köylerde yaşarken gayrimüslimlerin ise çoğunluğu şehir merkezinde yaşamaktadırlar.

Şehirde yaşayan Müslim erkek nüfus genç yapıdadır. Toplam nüfusun yarısından fazlası olan yani %52,83'ü (2210) 1-15 yaş arasındadır. Bunu 16-40 yaş arası takip eder toplam erkek nüfusun %30,86'sını (1291) oluşturur. Askerliğe elverişli olmayan nüfus ise bir başka deyişle 41 yaş üstü ise toplam nüfusun %16,31'ini (682) oluşturmaktadır.

Gayrimüslimlerde yaş dağılımında; 1-15 yaş grubu toplam erkek nüfusun yarısına yakını olup nüfusun %45,02'sini (546) oluşturur. Bunu Müslümanlar da olduğu gibi 16-40 yaş grubu %35,20'sini (427) takip etmekte 41 yaş üstü grup ise %19,78'ini (240) oluşturmaktadır. Gayrimüslimler belirtildiği gibi askerlik için değil cizye vergisi için sayıldığından, şehirdeki gayrimüslimlerin vergi grupları ise şöyledir; birinci sırada orta grup olan evsât gelmektedir. Bu grubu toplam cizye verenin (699) %61'ini (428) oluşturmaktadır. Bunu en yüksek grup olan âlâ (%20'sini 139) takip ederken, en düşük miktar olan edna ise %19'unu (132) oluşturmaktadır.

26 Hanefi Bostan, "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu" *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s.126.

27 Trabzon Vilayeti Salnamesi, [= TS], 1286 (1869) s. 64.

28 TS. 1287(1870) s.88-89; TS. 1291(1874) s.84-85.

29 Vital Cuinet, *La Turquie d'Assie I*, Paris 1892, s.76-77.

KAYNAKÇA

I-Arşiv Vesikaları

BOA, Nüfus Defterleri [= NFS. d] nr. 1131, nr. 1133.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], BOA, Hatt-ı Hümayun [=HAT], nr. 19202, nr. 19258-B; 19258-C.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, [= TS], 1286 (1869), 1287(1870), TS. 1291(1874).

II-Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Lûtfî, *Tarih-i Lûtfî*, İstanbul 1291.

Aydın, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri, 28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990, s. 83.

Becker, C.H., "Cizye", *İA*, C. III, Eskişehir 1997.

Bingöl, Sedat, "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", *AÜ. DTCFD, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ankara 2004.

Bostan, Hanefi, "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu" *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Assie I*, Paris 1892.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995.

İnalçık, Halil, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010.

Nedkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten*, (çev. Şinasi Altundağ), C. VII, S. 32, Ankara 1944.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998.